

УДК 378.37

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-95-2-95-109>

ПЕДАГОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ, АБО УРОКИ ВИХОВАННЯ ДЛЯ ЛЮДИНИ XXI СТОЛІТТЯ

О. П. Лучанінова

ORCID 0000-0001-8336-9273

У статті наголошується на педагогічній рефлексії викладача сучасного закладу вищої освіти, яка є необхідним інструментом для осмислення методологічних основ викладання, культури взаємодії зі студентами, є елементом знання, самопізнання, духовного світу людини. Рефлексія на сьогодні є сучасною формою філософського осмислення знання, методом його отримання. Здійснена спроба окреслити міждисциплінарність проблеми педагогічної рефлексії в сучасних умовах. Міждисциплінарність передбачає комплекс розв'язання завдань: створення культурно-духовного центру у закладі вищої освіти, гармонію, духовності та культури, значення культурно-духовних цінностей у контексті дієвої, духовної педагогіки, об'єктивної потреби суспільства в конкурентоспроможному фахівцеві-особистості тощо. Автор наголошує на особистості викладача, його здатності до змін, бажання бути морально-духовним по-сучасному на тлі соціальної кризи, яка склалася у суспільстві до карантину й поглибилася під час нього. Наголошено, що тільки особистість може стати прикладом для особистості. Проводячи педагогічну рефлексію, автор зазначає, що приклад Людини XXI ст. сьогодні треба шукати не серед представників інших поколінь та часів, а він є серед нас, сучасників. Це має бути інноваційна особистість в усьому: в науці, наукових підходах до вічних проблем Добра, Краси; цілісна особистість, світоч у світі педагогічної науки та мистецтва, виховання для студентської молоді, яка керується у житті моральним кодексом, виховує студентів жити у злагоді зі своєю совістю й серцем, бачити прекрасне, тягнутися до нього.

Наводяться проблеми виховання у вищій школі та шляхи їх подолання через пізнання студентом себе у боротьбі зі своїми недоліками; перебудова суспільної свідомості молоді через дієву педагогіку; здійснення красивих учинків відповідно до вищої етики; здійснення еволюції індивідуальної свідомості, прийняття відповідальності за свою індивідуальну еволюцію.

Ключові слова: міждисциплінарність, педагогічна рефлексія, духовно-моральні цінності, культура, компетентність, особистість.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сьогодні, особливо під час навчання студентів в умовах карантину, спостерігається не тільки духовна криза, небезпека щодо відокремлення знань від виховання людини, але й нівелювання традиційних цінностей, небажання рости духовно, працювати над собою. Адже все починається у житті від копіткої роботи людини над собою, розуміння свого призначення, виконання місії Людини. Також це й неприйняття моралі як об'єктивної реальності. Без неї, моральних принципів і моральної поведінки самої людини загине людська цивілізація. Мораль, тісно пов'язана з духовним світом людини, орієнтує її на внутрішні цінності. Людині духовній не потрібні ворожнеча, війни, економічні колапси, проблеми з екологією. Чому б не замислитися: для чого була створена людина? Д. Соммер наголошує на еволюції внутрішнього світу людини, який би став цінністю для неї. Тож педагогічна рефлексія викладача сучасного закладу вищої освіти щодо цих питань є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми, на які опирається автор. Рефлексія завжди присутня у свідомості викладача і є необхідною для осмислення методологічних основ викладання, культури взаємодії зі студентами, є елементом знання, самопізнання, духовного світу людини.

Ми розуміємо, що у XXI ст. рефлексію треба розглядати як складне міждисциплінарне явище, яке студіюється вченими у філософії, педагогіці, психології. Але поза увагою науковців залишаються проблеми, пов'язані з розглядом міждисциплінарної природи педагогічної рефлексії у виховній діяльності викладача як педагога.

Рефлексія – процес самопізнання суб'єктом власних психічних станів та дій. Рефлексія особистості спрямована на критичне оцінювання її дій та бажання змінювати власну діяльність (Тур, 2004).

У словнику-довіднику знаходимо, що рефлексія педагога – «це процес пізнання ним самого себе як професіонала, свого внутрішнього світу, аналіз власних думок і хвилювань у зв'язку з професійно-педагогічною діяльністю, міркування про себе як особистості, усвідомлення того, як його сприймають і оцінюють вихованці, колеги, інші люди» (Психологічний словник-довідник, 2012).

Уважаємо, що праці науковців певною мірою є професійно-науковою рефлексією їхніх наукових поглядів, ідей, думок. Рефлексійні погляди на духовність, людську мораль, виховання молоді знаходимо у працях І. Беха (психологія вчинку); В. Горлинського (втрата людством універсальної ціннісної системи, формування якісно нового стану духовності); С. Кримського і Д. Соммера (зміна свідомості суспільства, маніпулювання свідомістю громадян; новий тип війн – духовно-моральні, відсутність власної духовної культури у людини); Т. Опалюк (інтегральна єдність розвитку соціальної та рефлексійної компетентностей); О. Кравців (професійна рефлексія викладача вищої школи); І. Степаненко (філософські конструкти духовності); Г. Шевченко (процес виховання у вищій школі через одухотворення людини) та ін.

Мета статті полягає в авторській педагогічній рефлексії про виховні впливи на здобувача вищої освіти, в авторських пошуках для молоді виховного ідеалу серед представників сучасної педагогіки. А також важливим є осмислення творчих доробків Г. Шевченко для уроків виховання сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Рефлексія на сьогодні є сучасною формою філософського осмислення знання, методом його отримання; людина завдяки рефлексії взаємодіє з іншими галузями знань, використовує її традиційну функцію, пов'язану з критичним аналізом накопиченого наукою знання, а також творчу аксіологічну функцію, яка сприяє розробці цінностей, цілей, програм і власне засобів наукової діяльності (Желанова, 2017).

На нашу думку, міждисциплінарний характер рефлексії підкреслює звернення викладача як особистості до себе, власної свідомості, результатів діяльності, впливу на студентів, сприйняття себе очима студентів та колег. Цей процес є педагогічною рефлексією, яку часто ототожнюють із професійною. З точки зору викладача як професіонала це логічно: його професійна рефлексія спрямована на аналіз і синтез професійної діяльності, особистісних якостей, коригування власної діяльності та особистості студента, на розробку сучасних педагогічних технологій тощо. З точки зору викладача як особистості ми наголошуємо на особистісній рефлексії, яка допомагає йому регулювати психічні процеси, визначати себе як суб'єкта власного «Я», синтезувати цінності для свого духовного «Я», здійснювати свій духовно-моральний розвиток (Бех, 2008). Без особистісної рефлексії викладач не зможе вплинути на особистість сучасного студента й створити йому умови на шляху до себе, кращого, адже «формування якісно нового

стану духовності з новими ціннісно-смісловими засадами – це передумова уникнення антропологічної катастрофи (Степаненко, 2004).

На викладача поряд з формуванням професійних компетентностей здобувача вищої освіти покладена задача формування духовного потенціалу суспільства сталого розвитку, культури безпеки як відповідь на виклики глобалізації та реалізація потреби виховання та самозбереження людського роду (Горлинський, 2006). Цього можна досягти, звернувшись до життя людей не сивої давнини, а сучасників, близьких для студентів через спільну навчальну діяльність.

У свій час В. Сухомлинський закликав до вдумливого наукового передбачення щодо появи молодих людей нової генерації. Сьогодні зневага до виховання є загибеллю людей і цілих держав, тому сучасна освіта вимагає докорінних змін усєї системи виховання. Нова соціокультурна реальність – це новий тип відносин, нові типи цінностей. З тривогою педагоги спостерігають за прагматизмом сучасного покоління в усьому.

Багато років поспіль науково-дослідний інститут духовного розвитку людини, міжнародна кафедра ЮНЕСКО «Духово-культурні цінності виховання та освіти», кафедра педагогіки, яку очолює академkinя Г. Шевченко, проводять міжнародну травневу конференцію, присвячену питанням духовності і культури учнівської та студентської молоді, їхньої духовної безпеки.

Цьогорічна конференція – це тільки промічник у реформі культуротворення людини в сучасних умовах дефіциту добра, милосердя, людяності. Зазначимо, що життя людей XXI ст. знаходиться під загрозою не тільки фізичного, але й морального знищення. Такі заходи, як зазначена вище конференція, необхідні, щоб у молодих людей нарешті відбулася «революція свідомості» (Шевченко, 2015).

Сучасні науковці, педагоги, колеги констатують значний внесок Г. Шевченко в розуміння Людини Культури. Вона, як ніхто інший, є носієм естетики цієї культури, бо є представницею естетичного досвіду у вихованні XX і XXI століть. Шановна академkinя у своїй науково-творчій діяльності досліджувала й продовжує студіювати мотивацію студентів до здорового способу життя, культуру і мистецтво в ідеалотворенні особистості, одухотворений образ людини культури XXI століття, виховання як процес людинотворчості, методологічні засади формування художніх орієнтацій, духовність особистості в контексті космічного феномена людини тощо. Пані Галина дійшла висновку щодо однозначної ролі мистецтва в житті людини.

Знаючи Г. Шевченко не один десяток років, можемо сказати, що Галина Павлівна – інноваційна особистість в усьому: в науці, наукових

підходах до вічних проблем Добра, Краси; в співпраці з ЮНЕСКО, в концептуальних положеннях людинотворчості тощо. Камертон її душі завжди звучить, відгукується на виклики часу то радісно, то сумно, то тривожно.

Багато з нас, хто захистив дисертації під її керівництвом, знає, що взірць Галини Павлівни – це досконалість у будь-якій діяльності, дієвий духовний ідеал, мистецтво життя й саме мистецтво. На думку академкинї, мистецтво – це сходинки для нас, завдяки яким кожна людина відкриває в собі людяне (людське) (Шевченко, 2015).

Скільки існує людство, людська цивілізація, стільки й живе поміж людей культура як система цінностей, сукупність мистецтв, взірців людського життя тощо. Тож пані Галина – взірць, бо є яскравою представницею Епохи Культури, нашим небокраєм, духовним джерелом. Це – її величність Людина, зі своїми болями, радощами, перемогами й поразками. На жаль, не всі поспішають стати представниками цієї культури. Залишається віра, без якої, як і виховання, немає людини. Адже виховання присутнє скрізь: у повітрі, у наших діях, діяльності, спілкуванні, любові до ближнього.

Галина Павлівна – цілісна особистість, світло у світі педагогічної науки та мистецтва, виховання, для студентської молоді – життєдайне джерело. Вона керується у житті моральним кодексом, виховує студентів жити у злагоді зі своєю совістю й серцем, бачити прекрасне, тягнутися до нього.

На нашу думку, культура – це подовжена у часі й просторі людська діяльність: мистецька, поведінкова, духовна тощо.

У сучасній культурології напрацьовано певна кількість наукових досліджень, міждисциплінарні дискурси про людину культурну та її культурно-цивілізаційний внесок у розвиток людської особистості. Досліджено персоналії у тій чи іншій ланці предметного поля. До славної когорти видатних митців, діячів культури, педагогів належить Галина Павлівна Шевченко – Людина Епохи Культури – як представниця міждисциплінарного бачення інноваційної парадигми виховання, культури й особистісного розвитку молоді.

Ліна Костенко вустами свого героя зазначає, що про події і таких людей на «папері голо», таких людей хоч трохи треба берегти. Тому й читаємо у Вікіпедії: Шевченко Галина Павлівна (нар. 28.VII.1940, с. Слов'яносербськ Луганської обл.) – український педагог, член-кореспондент АПН України з 1993. З 1988 завідує кафедрою педагогіки Луганського педагогічного інституту. Досліджує проблеми теорії

естетичного виховання школярів засобами комплексного використання мистецтв (Вікіпедія, 2020).

Кожна подія у житті цілеспрямованої людини не випадкова, а заснована на попередній події і є початком наступної. Тож, за цими рядками з Вікіпедії постає життя людини: вчителювання, викладання, спів у хорі, любов дітей у школі й студентів в університеті, засновниця наукової школи «Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва», керівництво захистами кандидатських і докторських дисертацій; головний редактор збірника наукових праць «Духовність особистості: методологія, теорія і практика»; засновник нового напрямку в педагогічній науці: «Взаємодія мистецтв в художньо-естетичному вихованні і розвитку учнівської молоді»; Вчений року (2016), академік НАПН України (2016).

Сьогодні на часі цілісне бачення культури, освіти як цінності, духовно-культурних цінностей через світосприймання, життя й діяльність неординарної людини. Життя такої людини маємо розглядати як сучасний феномен освітянської України. Кожен, хто доторкнувся до життя Г. Шевченко, знайде для себе й розуміння себе у світі розмаїття поглядів, підходів і концепцій у її науково-творчому доробку.

Усі ланки цілеспрямованої діяльності пані Галини підпорядковані великій цілі всього життя.

Таблиця 1

Проблеми виховання у вищій школі та шляхи їх подолання

№ з/п	Проблеми виховання у вищій школі	Шляхи подолання
1	2	3
1	Освічена, але не вихована людина є небезпечною в суспільстві (Шевченко, 2015)	Пізнання себе через боротьбу зі своїми недоліками; в собі до себе дорости, адже наші найкращі якості знаходяться ніби у сплячому стані
2	Битва агресора за людські душі людей (Шевченко, 2015)	Істинна мораль у свідомості людини має пройти певний катарсис на шляху мудрості. Це шлях за власним бажанням до найвищих цінностей життя
3	Аксіологічна нейтральність по відношенню до цілей, політична та інформаційна апатія (Шевченко, 2015)	перебудова суспільної свідомості, особливо молоді через дієву педагогіку
4	Панування в суспільстві техносфери, яка нівечить серця і душі людей (Шевченко, 2016)	Щастя людини залежить від гармонії природи й серця, вільного від образ, гніву, заздрощів. Моральна поведінка дає силу для здійснення красивих учинків відповідно до вищої етики

Продовження табл. 1

1	2	3
5	Інформаційна та духовна сфери як поле бою нового типу війн – духовно-моральних, які ведуться за цінності та інтереси (Шершньов, 2000)	формування мотивації навчання, яка буде орієнтувати на систему цінностей самого студента
6	Мораль як проблема внутрішнього світу людини. Мораль як могутній інструмент досягнення успіху людиною (Соммер, 2014)	Фізика моралі: людина, яка живе у відповідності з вищою мораллю, знаходиться в цілковитій гармонії з Природою. Призначення – людина має удосконалити себе як особистість у матеріальному світі, здійснити еволюцію індивідуальної свідомості
7	Відсутність власної духовної культури у молодій людини (Горлинський, 2006)	Людина має стати автором свого духовного життя, носієм духовно-культурних цінностей, естетичного ідеалу тощо (Шевченко); прийняти відповідальність за свою індивідуальну еволюцію
8	Брак власної ідентичності	Позбавитися залежності від чужої думки, бути іншим; прагнути до свого вищого «Я», постійно здійснювати особистісну рефлексію дій і думок, рости духовно
9	Державні інститути не вчать громадян, як бути високодуховними і щасливими (Шевченко, 2017)	Молода людина має звернутися до себе і рівня свого духовного і культурного розвитку, вдосконалювати свій внутрішній світ самостійно

Наше життя – це повсякденний Еверест, сходження до самого себе – кращого. Вихователь у дитячому садочку допомагає дитині здійснити перші кроки любові до життя, батьків, поезії. Учитель мобілізує учнів до пізнання цінностей життя через прилучення до життєдайних джерел літератури й мистецтва, краси людського вчинку. У закладі вищої освіти студенту створюють умови для розвитку особистісних якостей, спрямовують на культурно-духовну діяльність в умовах освітнього простору. Тож життя і досвід цієї Людини дає нам можливість розглянути систему ціннісних смислів людського буття, знайти ці смисли в собі самих, взяти за взірць і почати «самоконструювання свого людського образу» (Антоненко, 2016).

На цьому шляху відбувається спрямованість студента за власним бажанням до духовно орієнтованої життєдіяльності, зміна соціального довкілля, що узгоджується особистістю з її баченням духовно-культурних

ідеалів; далі студент рухається в бік переконання щодо необхідності змінити внутрішній світ іншої людини (Бех, 1999). Це повільний процес внутрішнього зростання до цінностей духовно-культурного плану, а не прагматичного, та їх привласнення. Такий алгоритм духовного зростання, гармонійної єдності духовності, культури, освіти й виховання особистості студенти можуть засвоїти на конкретному прикладі – відкрита лекція Г. Шевченко про людину як найвищу цінність на землі (про педагога-новатора Василя Сухомлинського) (Антоненко, 2020).

Мозаїчність сприйняття культури сучасним суспільством може вражати нескінченими образами (Культура ХХІ ст., 2017). Відомо, що цивілізація зазнає глибокої культурної трансформації, яка полягає в «зміні парадигм», яка виражається в перегляді ідей і цінностей західної культури (Сапра, 1975).

На думку Г. Шевченко, «фрагментарна, колажна, швидкоплинна кліп-культура» шкодить сучасним студентам, створює віртуальну реальність (Мазоренко, 2012). Молодій людині необхідна, згідно з Е. Фроммом, система орієнтації у вигляді ототожнення себе з певним визнаним зразком (Культура ХХІ ст., 2017, с. 25). Уважаємо, що причетність під час навчання до особистості пані Галини допомагає студентам усвідомити своє «Я» в конкретному культурному вимірі – вимірі цілісної, духовно багатой особистості.

Світ став інформаційним. Це прогрес і біда людства. Тому, поки суспільство ще має потребу у вчителі та викладачеві, треба створити всі умови для формування мотивації навчання, яка орієнтує на систему цінностей самого студента; забезпечення вищої освіти новими гуманістичними методиками; орієнтація на цілісно-розумовий та морально-естетичний зміст навчання, привнесення в нього елементів духовної самобутності та реальної самодіяльності (Кнодель, 2008). Це під силу вітчизняним викладачам, бо в українцях закладено потяг до духовних пошуків, духовних традицій (Сухомлинська, 2004).

Студент, навчаючись, формує й розвиває в собі загальні й професійні компетентності. Треба застерегти його й навчити контролювати себе у своїй майбутній професійній діяльності. Цей контроль, на думку В. Горського, неможливий без системи абсолютних, універсальних або нешвидкоплинних цінностей (Горський, 1999). Тож, на часі створення у кожному ЗВО власного культурно-мистецького простору, який не тільки виконує навчальні, але й просвітницькі та соціальні функції, адже естетичне неучтво студента може залишити його байдужим до краси природи, її гармонії, до краси і гідності людської діяльності, до творів літератури і мистецтва (Культура ХХІ ст., 2017, с. 57; с. 64). Педагог все

своє життя й професійну діяльність присвячує наближенню студентів до абсолютної цінності – людини; базових цінностей: свобода, рівність, праця, мир, солідарність, злагода, творчість; ключових цінностей: самореалізація, автономність, індивідуальність; національних, громадських, сімейних цінностей тощо (Бех, 1999).

Ідеї, знання й технології нині змінюються набагато швидше, ніж змінюються покоління людей (Термінологічний словник, 2013; с. 99-100). Сучасний викладач має швидко орієнтуватися у потоках інформації. І хоч Інтернет був створений, щоб служити дослідницьким і навчальним інтересам людей, сьогодні це потужне джерело комунікації. Тож, вчимо студентів вербально красиво мислити, висловлювати свою точку зору, нести відповідальність за свої знання і вміння. У цьому процесі викладач має допомогти перетворити багатства людської історії на внутрішнє багатство студента як особистості (Вербець, 2009). Адже, на думку С. Кримського, культура є способом побудови власного життя за рахунок досвіду минулих поколінь (Кримський, 2014).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, педагогічна рефлексія дає розуміння того, що не просто виховний процес, а духовно-культурне спрямування виховного простору закладу вищої освіти ми пов'язуємо зі змістом виховання, виходячи з перспектив соціального розвитку, структури суспільства, його цінностей, норм і цілей. Духовність – найважливіший фактор економічного життя і основа формування суспільства з новою людською свідомістю (Виховання духовності, 2013).

Д. Соммер (2014) зазначає, що слідувати кращим зразкам моралі досить складно, бо це вимагає важкої індивідуальної роботи, а вона по плечу лише тим, хто дійсно прагне досягти духовної людської досконалості (с. 16). Прикладом для молоді є Г. Шевченко, яка змогла «завершити себе», удосконалити надані їй при народженні якості, створила свою вищу людяність через роботу над собою, стала Людиною XXI століття.

Література

1. Антоненко Т. Л., Шевченко Г. П. Гармонійна єдність духовності, культури, освіти і виховання особистості. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2020. Т. 21. №1. С. 94-101.
2. Антоненко Т. Л. Одухотвореність та культура особистості – домінуючі компоненти її ціннісно-сміслової сфери. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: збірник наукових праць. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. Вип. 6 (75). 316 с. С. 6-19.
3. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 3. С. 5–14.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

5. Вербець В. В. Соціологія: Курс лекцій: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2009. URL: http://www.biglibrary.com.ua/book/66_Sociology/ (дата звернення: 15.04.2020).
6. Виховання духовності особистості: навчально-методичний посібник / М. Й. Боришевський, Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін. ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.
7. Горлинський В. В. Цінності духовного буття суспільства сталого розвитку. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури, 2006. № 52.
8. Горський В. Де шукати Європу? (Погляд з позиції українського сьогодення). *Наукові записки. Філософія і право*. Київ, 1999. Т.8. С.11–15.
9. Желанова В. В. Таксономія типів професійної рефлексії педагога: міждисциплінарний контекст. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*: зб. наук. праць. 2017. № 27. С. 9-14.
10. Кнодель Л. В. Педагогіка вищої школи: посіб. для магістрів. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. 136 с.
11. Кравців О. Психологічні особливості розвитку професійної рефлексії викладачів вищих педагогічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. наук: 19.00.07. 2009. 20 с.
12. Кримський С. Б. Діяльність та культура. URL: www.nbuv.gov.ua/.../01_krymsky_sb.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
13. Культура ХХІ століття: єдність кризь різноманіття: колективна монографія / за наук. ред. В. О. Ільганаєвої; автори: Булекбаєв С. Б., Мазоренко М. О., Кухаренко А. Л. та ін. Харків : ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2017. 153 с.
14. Мазоренко М. О. Феномен мас-медіа в культурному просторі інформаційного суспільства: філософсько-антропологічний аналіз: автореф. ... канд. філософ. наук, спец.: 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харків : Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2012. 18 с.
15. Опалюк Т. Л. Розвиток рефлексії особистості як фундаційна основа формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя. *Молодий вчений*. 2017. № 8 (48), серпень. С. 268-271.
16. Приходько Ю., Юрченко В. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с. URL: https://www.psych.kiev.ua/Рефлексія_педагога (дата звернення: 15.04.2020.).
17. Соммер Д. С. Мораль ХХІ века. Москва : Кодекс, 2014. 480 с.
18. Степаненко І. В. Духовність: філософські конструкти і соціокультурні репрезентації: автореф. дис. ... докт. філос. наук / Ін т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 2004.
19. Сухомлинська О. В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін. *Рідна школа*. 2004. № 2. С. 2 – 6.
20. Ємельянова Є. С., Амеліна С. М., Жук Л. Я. Термінологія і професійна комунікативна культура фахівців аграрної сфери: монографія / під заг. ред. Є. С. Ємельянової. Харків, 2013. 294 с.

21. Тур Р. І. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості. *Управління школою*. Харків, 2004. №13. С. 17-23.
22. Шевченко Галина Павлівна. Вікіпедія. URL: http://webhp.kpspu.edu/joomla/index.php?option=com_glossary&func=view&Itemid=76&catid=44&term=%D8%E5%E2%F7%E5%ED%EA%EE+%C3%E0%EB%E8%ED%E0+%CF%E0%E2%EB%B3%E2%ED%E0 (дата звернення: 10.04.2020).
23. Шевченко Г. П. Виховання – процес людинотворчості, культуротворчості, духотворчості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 3. С. 288-299.
24. Шевченко Г. П. Духовність та духовна культура особистості. *Формування духовної культури української молоді засобами мистецтва*: монографія. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2006. С. 7–37.
25. Шевченко Г. П. Духовна безпека: духовна культура і духовні цінності сучасної людини. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. № 3 (78). URL: oaji.net/articles/2017/690-1507114933.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
26. Шевченко Г. П., Рашидова, С. С. Духовні основи патріотичного виховання: монографія. Луганськ: Ноулідж, 2012. 198 с.
27. Шевченко Г. П. Одухотворений образ людини культури ХХІ століття: процес його виховання у вищій школі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 5 (68). С. 213-225.
28. Шершнев Л. И. Россия и Мир: Движения к новой безопасности в ХХI веке. *Безопасность*. Информ. сб. Фонда нац. и международ. безопасности. Москва, 2000. № 1–12 (52).
29. Capra F. *The Tao of Physics*. N. Y., 1975. P. 11-12.

References

1. Antonenko, T. L., & Shevchenko, G. P. (2020). Harmoniina yednist dukhovnosti, kultury, osvity i vykhovannia osobystosti [Harmonious unity of spirituality, culture, education and upbringing of the individual]. *Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii*, Vol. 21, 1, 94-101 (ukr).
2. Antonenko, T. L. (2016). Odukhotvorenist ta kultura osobystosti – dominuiuchi komponenty yii tsinnisno-smyslovoi sfery [Spirituality and culture of the personality – the dominant components of its value and sense sphere]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*: zbirnyk naukovykh prats, 6 (75), 6-19. Sievierodonetsk: vyd-vo SNU im. V. Dalia (ukr).
3. Bekh, I. D. (1999). Vykhovannia pidrostaichoio osobystosti na zasadakh novoi metodolohii [Education of the growing personality on the basis of the new methodology]. *Pedahohika i psykholohiia*, 3, 5–14 (ukr).
4. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti: pidruchnyk* [Personality education: textbook], 848. Kyiv: Lybid (ukr).
5. Verbets, V. V. (2009). *Sotsiolohiia: Kurs leksii*: navch. posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Sociology: Course of lectures: textbook. manual for students of higher educational institutions]. Retrieved from

- http://www.biglibrary.com.ua/book/66_Sociologiya/ (date of appeal: 15.04.2020) (ukr).
6. Boryshevskiy, M. Y., Pylypenko, L. I. Penkova, O. I. et al. (2013). *Vykhovannia dukhovnosti osobystosti: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Education of the spirituality of the personality: textbook], 104. M. Y. Boryshevskiy (Ed.). Kirovohrad: Imeks-LTD (ukr).
 7. Horlynskyi, V. V. (2006). Tsinnosti dukhovnoho buttia suspilstva staloho rozvytku [Values of the spiritual existence of a society of sustainable development]. *Multyversum. Filosofskiy almanakh*, 52. Kyiv: Tsentri dukhovnoi kultury (ukr).
 8. Horskyi, V. (1999). De shukaty Yevropu? (Pohliad z pozystsii ukrainskoho sohodennia) [Where to look for Europe? (View from the standpoint of the Ukrainian present)]. *Naukovi zapysky. Filosofiia i pravo*, Vol.8, 11-15 (ukr).
 9. Zhelanova, V. V. (2017). Taksonomiia typiv profesiinoi refleksii pedahoha: mizhdystyplinaryni kontekst [Taxonomy of types of professional reflection of a teacher: interdisciplinary context]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*: zb. nauk. prats, 27, 9-14 (ukr).
 10. Knodel, L. V. (2008). *Pedahohika vyshchoi shkoly: posib. dlia mahistriv* [Higher school pedagogy: guide for masters], 136. Kyiv: Vyd. PALYVODA A.V. (ukr).
 11. Kravtsiv, O. (2009). *Psykholohichni osoblyvosti rozvytku profesiinoi refleksii vykladachiv vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv* [Psychological features of the development of professional reflection of teachers of higher pedagogical educational institutions]. (Abstract of Candidate's Thesis in Educational and Developmental Psychology), 20 (ukr).
 12. Krymskyi, S. B. *Diiialnist ta kultura* [Activities and culture]. Retrieved from www.nbu.gov.ua/.../01_krymsky_sb.pdf (date of appeal: 10.04.2020) (ukr).
 13. Bulekbaev, S. B., Mazorenko, M. O., Kukhareno, A. L. et al. (2017). *Kultura 21 stolittia: yednist kriz riznomanittia: kolektyvna monohrafiia* [Culture of the 21st century: unity through diversity: a collective monograph], 153. V. O. Ilhanaieva (Ed.). Kharkiv: KhNTUSH im. Petra Vasylenka (ukr).
 14. Mazorenko, M. O. (2012). *Fenomen mas-media v kulturnomu prostori informatsiinoho suspilstva: filosofsko-antropolohichni analiz* [The phenomenon of mass media in the cultural space of the information society: philosophical and anthropological analysis]. (Abstract of Candidate's Thesis in Philosophy), 18. Kharkiv: Kharkiv H. S. Skovoroda Natinal Pedagogical University (ukr).
 15. Opaliuk, T. L. (2017). Rozvytok refleksii osobystosti yak fundatsiina osnova formuvannia sotsialnoi refleksii maibutnoho vchyтеля [Development of personality reflection as a fundamental basis for the formation of social reflection of the future teacher]. *Molodyi vchenyi*, 8(48), August, 268-271 (ukr).
 16. Prykhodko, Yu., & Yurchenko, V. (2012). *Psykholohichni slovnyk-dovidnyk: navch. posib.* [Psychological dictionary-reference: tutorial], 328. Kyiv: Karavela Retrieved from https://www.psyh.kiev.ua/Refleksiia_pedahoha (date of appeal: 15.04.2020) (ukr).
 17. Sommer, D. S. (2014). *Moral 21 veka* [Morals for the 21st century], 480. Moscow: Kodeks (rus).

18. Stepanenko, I. V. (2004). *Dukhovnist: filosofski konstrukty i sotsiokulturni reprezentatsii* [Spirituality: philosophical constructs and socio-cultural representations]. (Abstract of Doctor's Thesis in Philosophy). H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv (ukr).
19. Sukhomlynska, O. V. (2004). Vychovannia yak sotsialnyi protses: osoblyvosti suchasnykh transformatsiinykh zmin [Education as a social process: features of modern transformational changes]. *Ridna shkola*, 2, 2–6 (ukr).
20. Iemeljanova, Ye. S. (Ed.), Amelina, S. M., & Zhuk, L. Ya. (2013). *Terminolohiia i profesiina komunikatyvna kultura fakhivtsiv ahrarnoi sfery* [Terminology and professional communication culture of specialists in the agricultural sector], 294. Kharkiv (ukr).
21. Tur, R. I. (2004). Pedagogichna refleksiiia – osnova formuvannia tvorchoho samorozvytku osobystosti [Pedagogical reflection is the basis for the formation of creative self-development of the personality]. *Upravlinnia shkoloiu*, 13, 17-23. Kharkiv (ukr).
22. Shevchenko Galyna Pavlivna. *Wikipedia*. Retrieved from http://webhp.kspu.edu/joomla/index.php?option=com_glossary&func=view&Itemid=76&catid=44&term=%D8%E5%E2%F7%E5%ED%EA%EE+%C3%E0%EB%E8%ED%E0+%CF%E0%E2%EB%B3%E2%ED%E0 (date of appeal: 10.04.2020) (ukr).
23. Shevchenko, G. P. (2015). Vychovannia – protses ljudnotvorchosti, kulturotvorchosti, dukhotvorchosti [Education – the process of humane, cultural and spiritual personality creation]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 3, 288-299 (ukr).
24. Shevchenko, G. P. (2006). Dukhovnist ta dukhovna kultura osobystosti [Spirituality and spiritual culture of the personality]. *Formuvannia dukhovnoi kultury ukrainskoi molodi zasobamy mystetstva*: monohrafiia. Luhansk: SNU im. V. Dalia, 7–37 (ukr).
25. Shevchenko, G. P. (2017). Dukhovna bezpeka: dukhovna kultura i dukhovni tsinnosti suchasnoi liudyny [Spiritual security: spiritual culture and spiritual values of modern person]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 3 (78). Retrieved from oaji.net/articles/2017/690-1507114933.pdf (date of appeal: 10.04.2020) (ukr).
26. Shevchenko, G. P., & Rashydova, S. S. (2017). *Dukhovni osnovy patriotychnoho vykhovannia*: monohrafiia [Spiritual bases of patriotic education: monograph], 198. Luhansk: Noulidzh (ukr).
27. Shevchenko, G. P. (2015). Odukhotvorenyi obraz liudyny kultury KhKhI stolittia: protses yoho vykhovannia u vyshchii shkoli [Spiritual image of a man of culture of the XXI century: the process of his upbringing in high school]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 5 (68), 213-225 (ukr).
28. Shershnev, L. I. (2000). Rossiya i Mir: Dvizheniya k novoy bezopasnosti v 21 veke [Russia and the World: Movements for New Security in the 21st Century.]. *Bezopasnost*. Inform. sb. Fonda nats. i mezhdunarod. Bezopasnosti, 1-12(52). Moscow (rus).
29. Carpa, F. (1975). *The Tao of Physics*, 11-12. N. Y. (eng).

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ, ИЛИ УРОКИ ВОСПИТАНИЯ ЧЕЛОВЕКА XXI СТОЛЕТИЯ

О. П. Лучанинова

В статье делается акцент на педагогической рефлексии преподавателя современного учреждения высшего образования, которая является необходимым инструментом для осмысления методологических основ преподавания, культуры взаимодействия со студентами, является элементом знания, самопознания духовного мира человека. Рефлексия на сегодня является современной формой философского осмысления знания, методом его получения. Осуществлена попытка очертить междисциплинарность проблемы педагогической рефлексии в современных условиях. Междисциплинарность предусматривает комплекс решения задач: создание культурно-духовного центра в заведении высшего образования, гармонии духовности и культуры, значения культурно-духовных ценностей в контексте действенной, духовной педагогики, объективной потребности общества в конкурентоспособном специалисте и тому подобное. Автор акцентирует внимание на личности преподавателя, его способности к изменениям, желании быть морально-духовным по-современному на фоне социального кризиса, который сложился в обществе до карантина и углубился во время него.

Отмечено, что только личность может стать примером для личности. Проводя педагогическую рефлексию, автор отмечает, что пример Человека XXI века сегодня надо искать не среди представителей других поколений и времен, а среди современников. Это должна быть инновационная личность во всем: в науке, научных подходах к вечным проблемам Добра, Красоты; целостная личность, светоч в мире педагогической науки и искусства, воспитания для студенческой молодежи, которая руководствуется в жизни моральным кодексом, воспитывает студентов жить в согласии со своей совестью и сердцем, видеть прекрасное, тянуться к нему.

Приводятся проблемы воспитания в высшей школе и пути их преодоления путем познания студентом себя в борьбе со своими недостатками; перестройки общественного сознания молодежи через действенную педагогику; осуществление красивых поступков в соответствии с высшей этикой; осуществление эволюции индивидуального сознания, принятие ответственности за свою индивидуальную эволюцию.

Ключевые слова: *междисциплинарность, педагогическая рефлексия, духовно-нравственные ценности, культура, компетентность, личность.*

PEDAGOGICAL REFLECTION OR LESSONS OF EDUCATION OF THE MAN OF THE 21st CENTURY

O. P. Luchaninova

The article focuses on the pedagogical reflection of the teacher of a modern institution of higher education, which is a necessary tool for understanding the

methodological foundations of teaching, the culture of interaction with students, is an element of knowledge, self-knowledge, the spiritual world of a person. Reflection today is a modern form of philosophical understanding of knowledge, a method of obtaining it. An attempt is made to outline the interdisciplinarity of the problem of pedagogical reflection in modern conditions. Interdisciplinarity provides a complex of tasks: the creation of a cultural and spiritual center in a higher education institution, the harmony of spirituality and culture, the value of cultural and spiritual values in the context of effective, spiritual pedagogy, the objective need of society for a competitive specialist personality, and the like. The author notes the personality of the teacher, his ability to change, the desire to be morally-spiritual in a modern way against the background of the social crisis that developed in society before quarantine and deepened during it. It is noted that only a person can become an example for a person.

Carrying out pedagogical reflection, the author notes that the example of a 21st Century Man today must be sought not among representatives of other generations and times, but among contemporaries. This should be an innovative person in everything: in science, scientific approaches to the eternal problems of Good, Beauty; an integral personality, a beacon in the world of pedagogical science and art, education for students, who are guided in life by the moral code, educates students to live in harmony with their conscience and heart, to see the beautiful, to reach for it.

The problems of upbringing in higher education and ways to overcome them through the student's knowledge of himself in the fight against his shortcomings are given; restructuring the public consciousness of youth through effective pedagogy; the implementation of beautiful acts in accordance with the highest ethics; the implementation of the evolution of individual consciousness, the adoption of responsibility for their individual evolution.

Key words: *Interdisciplinarity, pedagogical reflection, spiritual and moral values, culture, competence, personality.*

Лучанинова Ольга Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інженерної педагогіки Національної металургійної академії України (м. Дніпро, Україна). E-mail: 2017olgapetrovna@gmail.com

Лучанинова Ольга Петровна – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры инженерной педагогики Национальной металлургической академии Украины (г. Днепр, Украина). E-mail: 2017olgapetrovna@gmail.com

Luchaninova Olga Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Engineering Pedagogy National Metallurgical Academy of Ukraine (Dnipro, Ukraine). E-mail: 2017olgapetrovna@gmail.com